

Саха төрүт оонньуулар

Хомуйан онордо:
1 категориялаах иитээччи
Кучарова Л.М.

Аан тыл

Өбүгэлэрбит айылбаларын кытта алтыһан өйдөрүн-санааларын сайыннараары,эттэрин-хааннарын чэбдигирдээри сыл хайа баҕарар кэмигэр сөп түбэһиннэрэн араас күрэхтэри тэрийэллэрэ. Олохторугар дьаһахтарыгар сыһаннаах араас оонньоуну толкуйдууллара, бэйэ-бэйэлэрин кытта күөн көрсүһэллэрэ. Сайын сайылыкка оҕолуун- улаханныын бары тэнгэ оонньоон туһунан көрү-нары тардаллара. Онтон уһун түүннээх кыһынын төгүрүк остуол тула мустан хаамыска, хабылык хапсан , туос ынахтарынан оонньоон оҕолор өйдөрүн сайыннараллара, быһый- сымса буола улааталлара.

Хамсаныылаах оонньуулар

Ойбонтон уулааһын

Сиртэн биир тутум үрдүктээх иһиккэ ууну толору куталлар. Бастакы оонньооччу уна илиитинэн ханас кулгаабын эминньэбин тутар, ханас илиитинэн ханас атабын кэтэбинэн уна атабын төбөтүттэн тутар уонна илиилэрин араарбакка, анаар атабар туран эрэ төнкөйөн мас кытыйаттан уулаан ылыахтаах. Илиилэрин араарбакка, анаар атабар олорон үчүгэйдик төнкөйөн уу истэбинэ кыайыылаабынан тахсар.

Хорон оту үрдүнэн ыстаныы

Икки 40см уһуннаах хаппыт оту икки ардылара 1м сиргэ кэккэлэһиннэрэ уурабын. Икки киһи тэннэ бу оту үрдүнэн көтүөхтээхтэр. Кинилэр атахтарын тойон эрбэхтэрин икки илиилэринэн тутан баран, илиилэрин араарбакка ыстаныахтаахтар.Өскөтүн биирдэстэрэ оту таарыйдабына эбэтэр илиилэрин ыһыктан кэбистэбинэ, кыайтарыылаабынан аабыллар.

Кырынаастыыр

Бу уол оѳо төһө сымсатын, илиитигэр, сиһигэр төһө кыахтаабын көрдөрөн, илиитинэн дугунан, Ыстангалыыр оонньуута. Кырынаастыыр киһи сиргэ икки илиитинэн уонна атабын төбөтүнэн тирэнэр. Өрө Ыстанарыгар илиилэринэн анньынар уонна кулгаахтарын Ытыстарынан таарыйан Ылаат илиитинэн сиргэ тирэнэ түһэр. Ыстангалыыр киһи тохтоло суох кулгаахтарын Ытыстарынан охсо-охсо утарылаһааччытын кыайыар диэри Ыстангалыыр.

Ат буолан сырсыы

Үс эбэтэр биэс оҕо икки илиилэринэн
сиргэ тайаналлар икки атахтарын
төбөтүгэр тирэнэллэр.
Бары кэккэлэһэн сүүрэргэ бэлэм
тураллар. Чэ диэн хамаанда кэнниттэн
бука бары тэбис- тэннэ түһүнэн
кэбиһэллэр. Сүүрэллэригэр икки
илиилэрин атахтарын тэннэ ылан,
сылгы эрчимнээхтик сүүрэрини
төнкөйөн барыахтаахтар. Ким урут
кэлбит кыайыылаабынан тахсар.

Обустар харсыһыллара

Оболор обустары үтүктэн айааты-айааты буору ытыстарынан хаһыйан тобуктаан сылдьан кынчыаттаһан кэлээт, төбө-төбөлөрүттэн тирэхээт, харсыһытынан бараллар. Харсыһар кэмнэригэр оонньоуну ыытаачы үс миэтэрэ сире мээрэйдиир уонна ортотунан сурааһын тардар. Харсыһар оболору сурааһын икки ардыларыгар туруоара, төбөлөрүн холботон баран Чэ дин хамаандалыыр. Өскөтүн бастакы обо иккис обону сурааһыныттан 1,5 миэтэрэ тэйиччи үтүрүйэн илтэбинэ, иккис обо кыайтарбытынан аабыллар.

Остуол оонньуулара

Бэгэччэктэһии

Икки оџо остуолга уун – утары оlorоллор. Уна илиилэрин остуол үрдүгэр ууран, харыларын бэйэ-бэйэлэригэр сыһыары, холбуу туталлар. Тонолохторун остуолтан араарбакка, ытыстарынан эрэ кэдэриччи баттаһыахтаахтар. Дьэ, манна хайаларын тарбаџа күүстээх бэгэччэгэ тирэхтээх – утарылаһааччытын ытыһын кэдэриччи баттыахтаах. Былыр өбүгэлэрбит күүстээх киһини бэгэччэктэһэн билэллэрэ уу.

Тырыынка

Тырыынка тутум уһуннаах, испиискэ маһыгар маарынныыр синньигэс буолар. Аһаар илиигэ сөпкө бобо тутулар аһсааннаах. Биир тырыынка төбөтүн токурутан, ньуоска гыналлар. Оонньооччу тырыынканы хаһас ытыһынан оһуол үрдүгэр туруору тутар уһа илиитинэн ньуоскутун тутан биирдиилээн сэрэнэн тырыынка маһын баһан ылар. Хаһнык оонньооччу элбэх тырыынканы хомуйан ылбыт ол оһо кыайыылааһынан быһаарыллар.

Хабылык

Хабылык боһомото (суолтата)- биэс “Суор”, “Атыр сылгы”, “таба”, “биэ”, “тый” уонна ону тэнэ 55 “ынах” (көннөрү мастер). “Суор” төбөтүгэр сулус оноһуллар . “Таба” иһин оннугар кыра онуулаах уонна төбөтүгэр сэттэ кэрдистээх. “Атыр сылгы” ыңгырдаах, төбөтө биэс кэрдистээх. “Биэ” истээх, эмийдээх, төбөтүгэр үс кэрдистээх. “Тый” сылгы курдук быһыылаах эрэри кэрдийһэ икки. Оонньооччу хабылыгы ытыһыгар ууран баран өрө бырабаат, илиитин көхсүгэр түһэрэн ылар. Өссө биирдэ бырабаат . Чопчу биир хабылыгы харбаан ылыахтаах. Илиитигэр хас хаалбыта ахсаанынан аабыллар. Боһомону хаппыт оонньоуну сабалыыр.

Тыынар оонньуулар

Чүмэчи

Уоту күөдүтүү

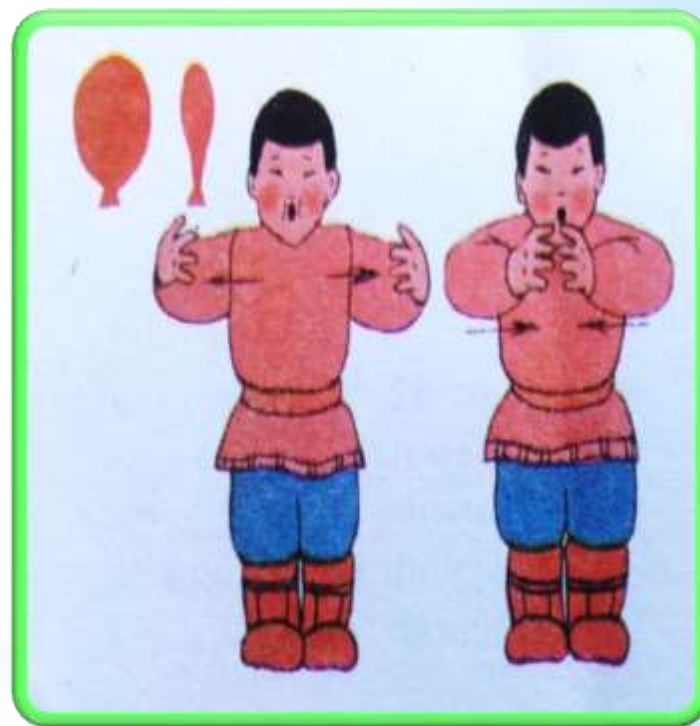

Һэдбэ

Хабар

Туһаныллыбыт литературалар :

1. Анохина А.В., Алаас К., Баишев Ю.П.
Народная азбука физического воспитания дошкольников в республике Саха (Якутия),
Якутск, 2002.
2. Федоров А.С. Саха төрүт оонньуулар.
Дьокуускай “ Бичик”, 2011.

*Болжомтобут икин
баһыыбаларын!*

